

gézis és teológia, illetve a homiletika szakterületein belül dolgozza fel Péter első levelét. A szerző kutatásában nemcsak az újszövetség világa iránt érdeklődő kortárs olvasó-kutató mutatkozik meg, hanem a bibliai szövegeket a lelkipásztori munkában felelős teológiai módszerekkel használó tudós lelkipásztor is.

A szakdolgozat abból a felismerésből fogant, hogy a Biblia kutatása és üzenetének hirdetése olyan feladat, amely a tudományágak együttműködésére hív. Éles Éva fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a szövegek értelmezésében a műfajnak – és itt nemcsak általában az apostoli levélre mint tágabb műfaji keretre gondol – rendkívüli hermeneutikai jelentősége van.

A közel két órán át tartó tudományos vitafórumon a vizsgálótóbizottság belső és külső szakbíráói kiemelték a dolgozat arányos felosztását, a doktorjelölt bibliai és homiletikai szakirodalomban való jártasságát, a disszertáció szövegének nyelvi igényességét. Megjegyezték továbbá azt is, hogy egy disszertáció keretein túlmenően a szerző egy-egy teológiai és kortörténeti kérdést olyan alaposággal dolgozott ki, hogy azok hosszabb távon az oktatásban is jól hasznosíthatók.

A vizsgabizottság a következő személyekből állt: elnök: dr. Kustár Zoltán; opponensek: dr. Ledán-Muntean István (DRHE), dr. Balla Péter (Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara); tagok: dr. Fazakas Sándor (DRHE), dr. Kis Klára (DRHE), dr. Németh Áron (DRHE) és dr. Adorjáni Zoltán (KPTI).

Éles Évának gratulálunk a kiemelkedő vizsgaeredményért, további munkálkodására pedig Isten áldását kívánjuk.

Balogh Csaba

Péter első levele
mint a bibliai és a gyakorlati teológia metszéspontja.
A levél szövegének és teológiájának homiletikai jelentősége.
Tézisfüzet

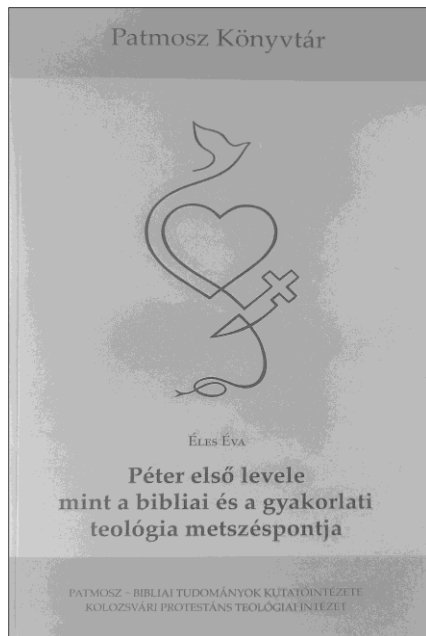
A kutatás célja, módszere és eredményei

A disszertáció Péter első levelének egzegetikai, kortörténeti és homiletikai olvasatát nyújtja. A többirányú olvasat abból a felismerésből ered, hogy a Biblia olvasása és az evangélium hirdetése olyan összetett feladat elé állítja a lelkipásztorokat, amely a teológia szerteágazó területeinek egymásrautaltságát elháríthatatlanná és egyértelművé teszi. A bibliakritika kora óta szemléletté alakult az a megállapítás, hogy a bibliai szöveget nem szabad elidegeníteni történeti kontextusától. Ennek a modern idők igehirdetőinek legtöbbje eleget is tesz. A prédikációk előkészítésében jelentős történeti elemzések zajlanak, amelyek jó része a szószékekre is eljut.

A disszertáció az irodalomkritika kései felhívását szeretné felhangosítani és szemléletet formálni, hogy a bibliai szöveget, a textust nem szabad elidegeníteni formai sajátosságaitól sem, hiszen ugyanúgy jelentéshordozó és üzenetformáló hatással bírnak. A disszertációnak az a célja, hogy a bibliai megalapozásból és az irodalomtudományt is bevonó elméleti kidolgozásból kiindulva erősítse a bibliai írásmagyarázat homiletikai irányultságát, és hogy lényeges szempontokkal szolgáljon a prédikációírás egzgetikai tájékozódásához.

A cél megvalósítása érdekében az értekezés első lépésben a bevezetéstani elemzésnek szentel figyelmet. Megvilágításba kerülnek a szerzőséggel kapcsolatos kételyek és bizonyosságok, amelyeket a címzettek és a levél történeti kontextusának körülhatárolása követ, illetve irodalomkritikai megközelítésben mutatjuk be a levél formai és irodalmi sajátosságait. Ennek a kutatásnak a részeredményeként megállapítjuk: nincs elegendő bizonyítékunk arra nézve, hogy Péter első levelét pszeudepigráfnak tekintsük. Tehár Péter szerzősége mellett foglalunk állást azzal a kiegészítéssel, hogy a levél nagy valószínűséggel műhelymunka eredménye. A Péter–Szilvánusz–Márk által körülhatárolt és az alázat, illetve a szolgálat irányába fejlődő, prófétai jellegű szerzői körnek a feltételezése megfelelően hidalja át az elméletek sokféleségéből adódó bizonytalanságokat. A levél ennek nyomán valószínűleg a Kr. u. 50-es évek közepén keletkezik, a címzettjei pedig olyan kisebbségben levő és Kis-Ázsia rejtettebb területein élő keresztyének, akik a pogány környezet agresszívabb diszkriminációja miatt bántásokat szenvednek el, de akik apostoli és prófétai bátorítást kapnak a helytállásra és a szent életre.

Második lépésben a teológiai olvasat a szöveg tartalmi struktúrájára összpontosít. Ez a vizsgálat afelől győzött meg, hogy Péter első levele pásztori jellegű, és olyan önálló profillal bír, amely jól elhatárolható a páli, jakabi teológiai irányoktól. A kutatás így érkezik meg az utolsó nagy fejezethez, amely a bibliai megalapozást követően elméleti megközelítést kíván nyújtani arra, hogy a bibliai szöveg formája és tartalma egyszerre fontos erőforrásnak számít a prédikáció előkészítésében. A tartalom és forma közötti szoros összefüggések feltárása révén az értekezés arra törekszik, hogy releváns és alkalmazható ismereteket és kreatív módszert nyújtson a ma igehirdetői számára.

Tézisek

1. *A mai bibliai kánon szövegei már az apostoli missziótól kezdve alakuló előtörténettel, keletkezési körülményekkel, hagyományoztatással és gyakorlati aktualizálással rendelkeznek.* A kutatás szempontjából, amely főleg a mai gyakorlati teológia, elsősorban pedig a homiletika szükségére figyel, fontos konkrét bibliai példák alapján (Péter első levele) vizsgálat tárgyává tennünk a hagyományozott bibliai szöveg (textus) és a belőle kibontakozó kérügma közötti összefüggéseket, amelyeknek az egyház tanításában (a prédikációban) kell érvényesülniük.

2. Mivel ez a kapcsolat az eddigi tudományos irodalomban és az egyházi gyakorlatban egyaránt tisztázatlannak tűnik, szükséges kimutatnunk, hogy milyen ez a kapcsolat, és hogyan jelentkezik a mai szakirodalomban, főleg a bibliai szöveg formai jellegzetességei és a prédikáció közötti kapcsolat összefüggései tekintetében. Ezt a szempontot már korábban, az 1960-as években, majd három évtized múltán Thomas G. Long kezdte körvonalazni a *The Preaching and the Literary Forms of the Bible* (Fortress Press 1959 és 1988/89) című könyvében, amelynek tudomásunk szerint napjainkig sem született részletesebb leírása és elmélyítése. Tehát irányadó jellege miatt itt kezdjük a vizsgálódást a kutatói munka során, és releváns módozatokat keresünk ahhoz, hogy miként fedezhetők fel a bibliai szövegekben és a mai homiletikumban. *A 21. századi homiletika kihívása éppen abban rejlik, hogy össze tudja-e kapcsolni a történeti tudatosságot a gyülekezeti gyakorlat szükségleteivel, mégpedig anélkül, hogy leegyszerűsítene a szöveg komplexitását vagy a hallgatóság igényeit.*

3. A belső bizonyosság szerint ezt a levelet Péter, Jézus Krisztus apostola írta Szilvánusz által. A legalapvetőbb kérdés természetesen az, hogy valóban Péter apostol írta-e a levelet, tudniillik a szöveg egyértelműen tőle származónak állítja be; vagy pedig halála után, álnévvel született, vagyis egy ismeretlen szerző fogalmazta meg Péter nevében és ismeretlen indítékból. Manapság az az egyik legelterjedtebb vélemény, hogy Péter első levele pszeudoepigráf írás, amelyet a péteri körhöz tartozó tanítvány írt Rómában Kr. u. 75 és 95 között, s aki pontosan adta vissza Péter apostol gondolatait (Elliott). Az értekezésben hangot adtunk a késői keletkezést és a pszeudepigráf szerzőséget alátámasztani hivatott hagyományos érveknek, ugyanakkor rámutattunk arra, hogy ezek az érvek nem minden esetben tekinthetők meggyőzőnek.

4. Ha a pszeudepigráfia kérdéskörét elvonatkoztatjuk a dogmatikai előfeltevésektől, az inspirációtól és az inerranciától, és műfaji kérdéssé tesszük, akkor olyan kritikai megközelítésre sikerül szert tennünk, amely többé nem fog naiv hermeneutikának tűnni a mai tudományos közegben, és képes kihívás elé állítani a szkep-

tikus irányt. Ez a paradigmaváltás az amanuensiselmélet népszerűségét eredményezte, ugyanis ez nagyobb rugalmasságot engedélyez a bevezetéstani kérdések tárgyalásában (Witherington, Michaels, Keener, Selwyn, Mounce, Marshall, Jobes, Osborne, Watson). *Jelen kutatás a péteri szerzőség mellett foglal állást, azszal a kiegészítéssel, hogy a levél nagy valószínűséggel műhelymunka eredménye* (Benedikt Schwank, Peter R. Rodgers). Úgy véljük, hogy a Péter–Szilvánusz–Márk által körülhatárolt, az alázat és szolgálat irányába fejlődő prófétai jellegű szerzői kör feltételezése megfelelően hidalja át az elméletek sokféleségéből adódó bizonytalanságokat.

5. Az első századból nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy a római hatóságok jogi intézkedéseket foganatosítottak volna a Péter nevéhez fűződő keresztyének ellen. *Mind a mai napig vita tárgyát képezi, hogy mennyiben kell jogi kontextusban (császári dekrétumok, szenátusi rendeletek) érteni a levél címzetteit ért szenvedéseket, és mennyiben származnak a keresztyén életvitelükből adódó (társadalmi) konfliktusokból.* A Kr. u.-i évszázadokban a keresztyén hithez való ragaszkodást valóban büntetendőnek tekintették. (Az első források által is megerősített hivatalos, birodalomszintű üldözési ediktum a Decius-féle rendelet volt Kr. u. 250-ből.) A keresztyének jogi megítélése valamikor Pál apostol kora és Plinius tárgyalásai között változott meg (Kr. u. 2. század eleje). A szakirodalom mai álláspontja szerint csak Nero intézkedései lehettek azok az események, amelyek jogi precedenst teremthettek. Ma már köztudott, hogy Nero politikai bűnbakot keresett, és így hárult a tűzvész vádja többek között a római keresztyénekre.

6. *A levél bizonyossága alapján a Péter nevéhez fűződő keresztyén közösségek kisebb létszámúak voltak, és egymástól távol éltek jogi védelem nélkül.* Ezért a rabszolgáknak még tűrniük kell a kíméletlen uraknak is, a feleségek sem hagyhatták el hitetlen férjüket, hiszen jogi szempontból a gyülekezet nem jelentett menedéket vagy megoldást a társadalmi változásokra nézve. Ezt a jogi hiátust szem előtt tartva az apostoli tekintéllyel megszólaló szerző olyan társadalmi beilleszkedésre bátorítja őket, amelyben nem sérül a keresztyén identitás. Olyan körülmények körvonalazódnak előttünk, amelyekben a keresztyén közösségeknek a népítéletjelleget öltő ellenszenv, amely könnyen helyi, nem hivatalos üldözéssé fokozódhatott, és a beilleszkedés rendkívül érzékeny mezsgyéjén kellett megszilárdulniuk, és a körülményektől független jócselekedetek lesznek azok, amelyek előbb erkölcsi, majd jogi, később spirituális előnyhöz juttatják őket (lásd: hervadhatatlan koszorú). Ezzel a felszólítással a szerző többszörös terhet ró a diszkriminációtól szenvedő keresztyénekre, de világossá teszi, hogy a belső reménység, a szívükben Úrnak vallott Krisztus idővel a külvilág ellenszenvét is képes legyőzni és a társadalmat áthatni. Ezek a tényezők megengedik azt, hogy a levél keletkezését az első század közepére, az 50-es évek második felére helyezzük.

7. A kutatás helyet ad a levél teológiai értékelésének is. A bevezetéstani bizonytalanságok a levél teológiájának megítélését is alakították. A múlt században gyakori volt a péteri teológiát pálinak, etikáját pedig primitívnek nevezni és sablonosan magyarázni. A kutatók többsége ma már elismeri, hogy a levél *értékes és különleges tanúsága annak, hogy az első századi egyháznak több vezetője és tanítója volt Pál apotol mellett* (Michaels, Stuhlmacher, Hahn, Schnelle, Marshall). Teológiája olyan, hogy a szinoptikus írók bármelyike írhatta volna, ha a levélformát választotta volna. A szerző forrásainak sokfélesége és bősége nyilvánvaló, s ugyanígy kreativitása is, mivel a forrásokat koherens és erőteljes tanúságtétellé formálja. Önállósága azt tükrözi, hogy a krisztológia és a keresztyén élet meghatározásában alapvetőbb, mint Pál apostol. Teológiája átfogóan pásztori jellegű. Ez abban nyilvánul meg, hogy a szerző nem bocsátkozik polémiába az olvasókkal vagy a közösségükben levő csoportokkal, és ugyanígy kerüli a moralizálást is, amikor a világi vezetőkről vagy a rabszolgák urairól szól. A figyelmeztetéseket és a szembesítéseket nem a vita színterén, hanem az értük való aggodásban, a Krisztusra és Isten irgalmára való szüntelen emlékeztetéssel közvetíti. Az intések participiumos szerkezetei is szelidebb és enyhébb beszédmódról vallanak. Végül megállapítható, hogy az újszövetségi kánonban Péter első levele egyfajta arany középutat mutat a paulinizmus és a zsidókeresztyén hithagyomány között, és ez teológiailag már önmagában is méltó minden tiszteletre. Mindazonáltal a teológiai olvasatnak is vannak olyan kérdései, amelyek további tisztázásra várnak. Mindig is nyilvánvaló volt, hogy a levélre az eszkatológiai gondolkodás jellemző, de ennek újabban az apokaliptikus jellegét is felismerték (Michaels). Hasznos lenne a szöveg szintjén szétosztott apokaliptikus paradigma motívumait (például a messiási fájdalmakét) a száműzetés és helyreállítás átfogóbb motívumával összefüggésben vizsgálni.

8. A bibliai megalapozást követően a kutatás elméleti megközelítéssel is kívánja bizonyítani, hogy *a bibliai szöveg formája és tartalma egyszerre fontos erőforrásnak számít a prédikáció előkészítésében*. Az értekezés arra törekszik a tartalom és forma közötti szoros összefüggések feltárása révén, hogy releváns és alkalmazható ismereteket és kreatív módszert nyújtson a mai igehirdetők számára. Ehhez a célkitűzéshez a Thomas G. Long által megalkotott módszert tekintettük legalkalmasabbnak, amelyet Péter első levelére, közelebbről az 1Pt 1,3–10 perikópára alkalmazva ismertettünk.

9. *Az irodalmi-retorikai megfontolások nem kisebbítik a történeti-kritikai elemzés hagyományosabb módszereinek jelentőségét és helyét a prédikációra való előkészülésben*. Egyrészt kiegészítik a gondos értelmező kérdéseinek (hagyományos) repertoárját, másrészt egy másik, újszerű látószöveget biztosítanak a szöveg szemléléséhez. Tekintettel arra, hogy az irodalmi műfajok társadalmilag és történelmileg kondicionáltak, ér-

dekeltek vagyunk abban, hogy megtudjuk, mit vártak az eredeti olvasók egy adott szövegtől, és hogy az miként hathatott rájuk. A disszertáció bevezetéstani fejezete ezeknek a kérdéseknek biztosított helyet. A formatörténet és hagyománytörténet rendjén pedig még hangsúlyosabbá tettük a történeti kutatás érvényességét. A szöveg irodalomretorikai értelmezéséről azt mondhatjuk el, hogy noha függ a történeti kutatástól, mégis átirányítja vagy célirányosítja annak erőfeszítéseit. Az 1Pt 3,18–22 perikópa kapcsán – amint bemutattuk – megfelelően körvonalazható a függés és az átirányítás új dinamikája.

10. *Az újszerűen alkalmazott irodalmi módszer abból a feltevésből indul ki, hogy a szövegek nem gondolatokat tartalmazó csomagok, hanem a kommunikáció eszközei.* Amikor azt kérdezzük magunktól, hogy mit jelent egy szöveg, nem a szöveg eszméjét keressük. Megpróbáljuk felfedezni a szöveg teljes hatását az olvasóra; és minden, ami egy szövegben van, együtt dolgozik azon, hogy ezt a hatást létrehozza. Alkalmanként úgy beszélünk a szöveg formájáról és tartalmáról, mintha két különálló valóság lenne. Ám ha a tartalmat a jelentés szinonimájaként használjuk, a formát pedig a tartalom lényeges részeként, akkor alkalmasabb a tartalom formájáról beszélni, és nem a szöveg formájáról.

11. *A tartalom formája típusú megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a prédikátoroknak kreatívan kell foglalkozniuk a szöveggel, és hagyniuk kell, hogy annak irodalmi formája alakítsa a prédikáció stílusát és előadását, mert így az üzenet hitelesebbé és átütőbbé válik.* Engednünk kell, hogy a prédikáció mozgását a textus mozgása irányítsa, illetve hogy a prédikáció hangulatát a textus hangulata szabja meg. Fontos tehát, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül az adott textus egyedi áramlását és hangulatát, tónusát és érzelmi színezetét, és óvakodnunk kell attól a késztetéstől, hogy Isten élő és éltető szavát előre meghatározott homiletikai formákba öntsük. A módszer tehát nem kínál fel egy rögzített prédikációs formát, hanem arról győz meg, hogy az éppen aktuális, textusszerű és a hallgatóság hitfejlődésére ható forma a sokrétű gondolkodási és egzisztenciális-tapasztalati mozzanatok összjátéka által születik meg. A prédikáció megformálásakor így lesz lehetősége az igehirdetőnek egyszerre érvényesíteni a szöveg és a hallgatóság szempontjait, vagyis a tartalom megfelelő kifejezését és annak megfelelő kommunikálását.

12. *Az irodalmi módszer jól irányított kérdések mentén bontakozik ki* (négy egzegetikai, egy homiletikai kérdés):

- a) Mi a szöveg műfaja?
- b) Milyen retorikai funkcióval rendelkezik az illető műfaj?
- c) Milyen irodalmi eszközöket használ az illető műfaj a hatás eléréséhez?
- d) Hogyan testesíti meg az illető szöveg a saját irodalmi környezetében az előző kérdésekben leírt jellegzetességeket és dinamikát?

- e) Hogyan mondhatja el és érheti el a prédikáció egy új környezetben azt, amit a szöveg a maga környezetében mondott és tett?

13. Végül számolunk azzal, hogy a módszerre, s ezzel együtt a prédikátor kreativitására és erőfeszítéseire helyezett hangsúly könnyen félreértésre ad okot annak, aki a dolgozatot forgatja. A prédikátor jártasságát, kreativitását és erőfeszítéseit jól kell értenünk. Ennek a kreativitásnak kevés köze van a leleményességhez, és inkább ahhoz a hűséghez köthető, amelyet a Lélek munkál a szöveg olvasása rendjén. *Az ember nagyon sokat tehet a tartalom megértésének és kifejezésének érdekében, viszont csakis másodlagos cselekvőként.*

14. Péter első levele parainetikus hangsúlyának, retorikai szerkezetének és érvelésének, metaforahasználatának és a hagyományok alkalmazásának vizsgálata rávilágít a levél irodalmi kontextusának gazdag jellegére (Robert L. Webb). Az értekezés egy paradigmát mutatott be az eulógia-szövegen keresztül. A módszer elmélyítéséhez és népszerűsítéséhez különböző műfajú perikópák további tanulmányozására, azok összehasonlítására és kiértékelésére lenne szükség. Ez feltételezné az irodalomtudomány aktuális kutatásaival való szorosabb együttműködést. Továbbá hasznos lenne empirikus kutatással kiegészíteni az elméleti alapvetést. Célszerű lenne megszövegezett kortárs prédikációkat a tartalom formája szűrőjén keresztül értékelni, majd különféle kérdőívek által felmérni, hogy az irodalmi modell milyen módon szolgálhatná legjobban az egyház igehirdetését.

Éles Éva

Németh Áron, Kókai-Nagy Viktor, Balla Péter, Kiss Jenő, Éles Éva, Adorjáni Zoltán, Kustár Zoltán és Fazakas Sándor